

іван монолатій

С П Р А В А
С І Ч И Н С Ь К И Й
П О Т О Ц Ь К И Й
І П О Л І Т И Ч Н Е
Н А С И Л Ь С Т В О
В Г А Л И Ч И Н І

Дійовим, але невинуватим інструментом поглиблення етнополітичних суперечностей і виникнення/продовження конфлікту ми вважаємо практику політичного тероризму й використання насильства як засобу політичної боротьби. Останнє, за визначенням російських учених А. Дмитрієва й І. Залісіна, сприяє посиленню конфліктності взаємовідносин між учасниками політичного процесу, а дослідження французького соціолога Р. Ленга довели, що використання примусу/насильства в більшості випадків призводить до загострення конфліктів і конфронтації їхніх учасників. Отже, взаємодії, в основі яких лежить примус, глибоко конфліктні за своєю суттю і в типових випадках співмірні із загрозою застосування чи застосуванням сили (1). Тому, як стверджує Г. Пейдж, «у будь-якому випадку насильство, використане для досягнення політичних цілей або протидії їм, неминує і часто – корисний факт політичного життя» (2).

А що ідейною основою етнічного тероризму є етнонаціоналізм, який, сказати б, виступає з ним у тандемі із сепаратизмом (3), то можна припустити таке. По-перше, суб'єкти політичного терору в досліджуваному хронотопі як каталізатор етнополітичного конфлікту використали тероризм етнічний. По-друге, в контексті етноконфліктної взаємодії на західноукраїнських землях етнічний тероризм виконував захисну функцію (аналогічну до т. зв. «охоронного націоналізму») національно-визвольної бо-

ротьби етнічної більшості регіону і мав індивідуальну форму.

Оскільки тероризм, за своєю сутністю будучи складним соціально-політичним явищем, яке акумулює в собі етнополітичні суперечності, які досягли в суспільстві конфліктного рівня, то ми припускаємо, що об'єкт терористичних посягань завжди має подвійний характер. З одного боку, він включає в себе безпосередню жертву терориста або цінності, які він мусить зруйнувати; з другого – спільний об'єкт, яким виступають елементи конституційного ладу (територіальна цілісність, політичний устрій держави і т. д.).

Розвиваючи це положення, слід зважити на міркування російських соціологів А. Білінської і Є. Ткачової. Перша дослідниця зазначає, що образ ворога починає формуватися ще в ході латентної фази конфлікту в результаті сприйняття, детермінованого лише негативними оцінками. Згідно з висновками другої вченої виокремлення «своїх» і «чужих» ще не передбачає відвертої ворожості щодо останніх. При цьому для того, щоб включилися механізми захисту, небезпека ззовні групи мусить мати конкретний характер, бути усвідомленою і вписаною в ієрархію відносин. Отже, екстремальна ситуація стимулює зростання соціальної напруги, а «викид» негативної енергії вимагає реальної мети, яка набуває рис визначеного образу «ворога» (4).

Проілюструймо це на прикладі вбивства намісника Галичини графа Анджея Потоцького членом УСДП Мирославом Січинським, яке ми трактуємо доконаним фактом внесення у національно-визвольну боротьбу етнічної біль-

г а л и ч и н а
шості західноукраїнських земель екстремістських тенденцій.

12 квітня 1908 р. під час традиційного прийому мешканців краю, який відбувся в осідку намісництва у Львові, смертельно поранили намісника Галичини А. Потоцького. Замах виконав 21-річний студент третього курсу філософічного виділу Львівського університету, член УСДП Мирослав Січинський – син греко-католицького священика зі Збарзького повіту о. Миколи Січинського, колишнього посла Галицького крайового сейму (ГКС) (5). Як зауважують історики, вбивство намісника стало першим актом політичного терору в Австро-Угорщині, причому відбувся він у найбільшому коронному краю монархії, а жертвою став знаний і шанований у колах австрійського істеблішменту політик. Згідно із зізнаннями свідків М. Січинський застрелив намісника, вигукнувши: «За Каганця – Потоцький!», поклавши на того відповідальність за кровопролиття і виборчі поразки українців, передусім до ГКС. Виведений з кабінету, заарештований студент вигукнув до вражених українських селян, які саме чекали в черзі на прийом: «То за вашу кривду, за вибори, за Каганця!» (6)

А що йшлося про те, що 6 лютого 1908 р. в бійці з жандармами в с. Коропці Бучацького повіту багнетом смертельно поранили члена Ширшого Комітету УНДП Марка Каганця, який агітував на правиборах до ГКС за кандидата від УРП Северина Даниловича, то справа його загибелі набрала політичного розголосу. Тим більше, що в цьому виборчому окрузі кандидував граф Генрик Бадені, син тогочасного маршалка ГКС. Тому в українських політичних колах з'явилася поголоска, що «графи несуть відповідальність за ту смерть». А от українські

націонал-демократи відкрито оголосили, що М. Каганця замордовано, щоби «зтерити село і околицю і додати голосів графу» (7). Зауважмо: під час судового засідання М. Січинський, поза вбивством К. Каганця, свідчив як про безпосередні причини, які вплинули на його рішення, криваве «умиротворення» селян у с. Ліску-Шляхетському Бучацького повіту 27 лютого 1906 р. за участь у маніфестації під червоним прапором і розправу в с. Горуцькому Дрогобицького повіту 24 травня 1907 р. під час виборчої кампанії до райхстрату (8).

Конфліктогенний фактор виборчих кампаній до ГКС спричинила і взаємна агресія, відповідальність за яку дослідники покладають і на українські політичні фігури, насамперед УРП, а потім – на УДНП й УСДП. Як аргумент називають напади і розбої активістів українських партій у Ланах під Бібркою, Гринові, Сухові, Касперівцях, Кобаках біля Косова, Заболотіві, а також «криваве віче» в Улашківцях (9). Відомо також, що міжетнічну ворожнечу під час правиборів розпалювала й РНП, яка йшла спільним фронтом з політичними акторами поляків, передусім членами СНД. Очевидці подій згадували й усну вказівку намісника А. Потоцького керівникам повітових староств «стигати голови» кандидатам від українських партій (10).

Тому, відповідаючи під час судового засідання про мотиви свого вчинку, М. Січинський указував, що він керувався словами лідера польської ендеції Р. Дмовського: «Вбивство ворога нації не тільки не гріх, але навіть обов'язок», а враховуючи, що легальні методи боротьби за політичні і громадянські права українців не приносили бажаного результату, і став на шлях нелегальної боротьби (11).

Оскільки сучасна соціологія конфлікту оперує поняттями соціальної й інструментальної значущості «жертви» (12), то в нашому випадку необхідними складниками її образу були такі фактори, як-от: 1 – масштаб події, внаслідок якої з'явилася жертва; 2 – величина втрати; 3 – масштаб завдань, які розв'язувала жертва у своїй життєдіяльності, або завдань, які намагається розв'язати сторона конфлікту, яка (ре)конструює образ жертви; 4 – кількість адептів цієї «жертви»; 5 – актуальність проблеми, яку розв'язує жертва для конкретного соціуму в певний час; 6 – актуалізація значення жертви в етнічних ЗМІ. На наш погляд, саме аналіз повідомлень останніх дасть відповіді на висловлені припущення-фактори.

Інформацію про вбивство А. Потоцького періодичні видання помістили вже наступного дня після замаху на шпальтах газет. А що їхні дописувачі шукали різних причин атентату М. Січинського й намагалися використати в інтересах тодішніх політичних сил, свідчить порівняння віденської, краківської і львівської преси. Зокрема, віденські газети вказували на проблематичність розв'язання вузла українсько-польських етнополітичних суперечностей, а також на поступи етнічної більшості Галичини на шляху власного інституційного розвитку – використання крайнього методу політичної боротьби, відомого до того часу тільки в Російській імперії. Частина віденської й краківської преси спекулятивно заявляла, що замах на А. Потоцького був на руку австрійським німцям, які в такий спосіб отримали б збалансування сил – крах гегемонії поляків у державі, обмеження їхніх політичних впливів та збільшення присутності в органах виконавчої влади на місцях (13).

Раптова смерть галицького намісника викликала й реакцію російської преси. Так, орган російських націоналістів «Новое время» підкреслював факт співпраці А. Потоцького з москвофільським табором і вказував на інші спроби терористичних замахів на представників влади. Замах у Львові газета порівнювала з невдалою спробою вбивства варшавського губернатора, генерала Григорія Скаллона (14). В коментарі для віденської газети «Neues Wiener Tagblatt» представник радикального крила УНДП В. Будзиновський підтвердив, що інформація про смерть намісника викликала серед українських послів рейхсрату радість. А під враженням такого кроку українського студента висловили переконання, що це – початок боротьби народу за свої права (15).

Напруження спричинила публікація в часописі «Діло» редакційної статті «Граф Потоцький – убитий!» (16). Зважаючи на те, окремі фрагменти статті, в яких акцію М. Січинського виправдовували, влада конфіскувала; примірник газети вивісили у вітрині української книгарні по вул. Театральній у Львові. Такий вчинок поляки назвали провокацією, а польська молодь спільно зі студентами-москвофілами під пам'ятником А. Міцкевичу організувала антиукраїнську маніфестацію. В подальшому відбулися вуличні протести, найголовнішою особливістю яких стала «віконна війна» – поляки з гаслом «Wić Rusinów» били шибки в українських інституціях, зокрема науковій книгарні, Академічній бурсі, філіях «Просвіти», «Народній гостинниці», банку «Дністер», редакція газет, греко-католицькій семінарії і навіть монастирі сестер василіанок (17). Одночасно для дестабілізації ситуації регіональна влада поширювала неправдиву інформацію про замах на

старост у Сокалі, Сяноку, Калуші, Тернополі і Кам'янці-Струмиловій. До президії намісництва з різних місцевостей Галичини були ініційовані телеграми про акції терору, які мали б виконати українці на провінції, а тому відправники вимагали дотримання конституційного порядку і гарантій громадських прав. Комендантів військових гарнізонів Львова і Перемишля попередили про тримання військ у бойовій готовності напередодні і під час Великодніх свят (18).

На нашу думку, особливістю етнополітичного аналізу вбивства М. Січинським репрезентанта етнополітики Відня і польських політичних еліт у регіоні є з'ясування позицій політичних акторів українців у середовищі власної етнотрупи, проявив її етнополітичної поведінки на колективному та індивідуальному рівнях.

Найперше виважену позицію щодо замаху на А. Потоцького зайняли лідери Українського клубу в рейхсраті Ю. Романчук і М. Василько. Зосібна 15 квітня 1908 р. в тижневиках «Die Zeit» і «Neue Freie Presse» вони засудили вчинок М. Січинського як акт політичного терору, підкресливши, що довголітні утиски українців і сваволя польської адміністрації підготували «небезпечне збурення народу» (19). Однак лідери української репрезентації так і не зважилися на оприлюднення своєї позиції в жодному з українських часописів Галичини, з чого польська преса зробила поспішний висновок, що політики не мають відваги зробити цього перед українським суспільством, побоюючись бути скомпрометованими (20).

Внаслідок цього Ю. Романчука заатакували українські студенти Відня, вимагаючи скласти

повноваження голови Українського клубу, а орган радикалів «Громадський голос» написав, що беручи участь у похороні намісника, політик «приніс встид руському імені». Додамо, що в похороні А. Потоцького взяли участь і Олександр Барвінський, Кирило Студинський та станіславівський єпископ Григорій Хомишин (21). Проте 29 квітня українські послы райхсрату, члени УРП вимагали пояснень з приводу публікації Ю. Романчука, що підписався як голова Українського клубу. З'ясувалося, що тексти надійшли до редакцій газет лише як допис окремого посла райхсрату, а участь у похороні політик брав як приватна особа. А тому на засіданні репрезентації майже одностайно ухвалили комунікат (три послы висловили жаль перед втратою «симпатії у культурних народів»), що замах М. Січинського на А. Потоцького треба оцінювати «тільки як вплив невиносимого положення українського народу у Галичині» (22).

Показово-зухвалою була позиція члена УРП Кирила Трильовського. Йі занотував часопис «Руслан»: «Д-р Трильовський довів, що далі свого носа, далі своїх «Січей» в політиці далі не бачить. А яко чоловік не доріс до того, щоби зрозуміти і вшанувати загальнолюдську засаду, що *de mortis nihil nisi bene* (мертві нічого не просять. – І. М.)» (23). Протести етнофорів-поляків викликала спроба К. Трильовського організувати політичну маніфестацію українців на честь М. Січинського в Чернівцях.

Для одного з лідерів УНДП Є. Олесницького вбивство А. Потоцького стало серйозним ударом у справі українсько-польського порозуміння. Політик констатував: «Все пропало. Січинський знищив велику справу. З Потоць-

ким усе ми узгодили про польсько-українську угоду» (24).

Суттєвою щодо вбивства А. Потоцького ми трактуємо й позицію етноконфесійних спільнот, вбачаючи в ній свідчення етнополітичної поведінки рівно- та різностатусних груп. Так, на теренах Галичини відправлені поминальні богослужіння в римо-католицьких костьолах, православних церквах, протестантських зібраннях, синагогах. Знаковим компонентом була й позиція церковних першоієрархів. Зосібна львівський римо-католицький єпископ вірменського обряду Юзеф Теодорович у жалобній проповіді закликав вірних не ображати засад католицької віри і категорично уникати методів терору. А що місцевим органам влади йшлося про те, щоб і в греко-католицьких храмах відбулися поминальні служби, то, як повідомляли часописи, незважаючи на адміністративне втручання і тиск на священників, частина з них відмовилася від відправ за небіжчиком (25).

У цьому контексті більш ніж показовою була архипастирська позиція митрополита А. Шептицького. У виголошеній напередодні Великодня проповіді 24 квітня 1908 р., у Велику П'ятницю, в катедрі Св. Юра він публічно засудив убивство А. Потоцького, кваліфікував його злочином і закликав вірних до протидії актам політичного і будь-якого іншого терору. «Публічний злочин, – казав митрополит, – мусить бути публічно засуджений; він мусить викликати між християнами рішучий та енергійний протест». Відповідаючи на закиди шовіністів, передусім польських, про раціональність політичних убивств для добра народу, А. Шептицький підкреслював: «На нас лежить ще більший обов'язок засудження здійсненого злочину, бо

той хто його сповнив, у своєму засліпленню мислив прислужитися національній справі. На Бога, так не є! Злочинами не служать народові! Злочин, сповнений в ім'я патріотизму, є злочином не тільки супроти Бога, але й також власної суспільності, є злочином проти Батьківщини» (26). Згодом, 1 травня 1908 р., єпископат Галицької провінції (митрополит А. Шептицький, станіславівський єпископ Григорій Хомишин, перемиський – Костянтин Чехович) видав спільний пастирський лист до вірних УГКЦ, в якому засудив замах і вбивство намісника Галичини (27).

А що вчинок М. Січинського набув значного резонансу в державі, то вже весною 1908 р. предметом дебатів у Палаті послів стало погіршення українсько-польських відносин у Галичині. Їх проведення вимагали передусім українські послы і віце-президент Українського клубу Григорій Цеглинський, які, враховуючи нові факти виборчих зловживань під час виборів до ГКС, 1 лютого і 2 квітня внесли подання про необхідність зміни адміністративної системи в Галичині (28). Зауважмо, що сам факт парламентських слухань підтверджує висновок В. Ачкасова про те, що образи «героя» для одних і «жертви» для інших, сказати б, архетипи колективної поведінки, успішно працюють у кризових ситуаціях (29).

Упродовж 20–26 травня безпосередніми учасниками гострих, часом безкомпромісних суперечок і взаємних обвинувачень виступали політичні актори українців і поляків – члени УРП, УСДП, УНДП, представники московфільських інституцій, члени ППСД – об'єднані в Українському клубі та Колі Польському. З'ясування позицій суб'єктів етнополітичної сфери дозволить рельєфно побачити оцінку,

г а л и ч и н а
місце і роль етнічного тероризму в етнополітичному конфлікті в Галичині.

Поza публічною позицією членів УНДП (Ю. Романчика і М. Василька) з приводу вчинку М. Січинського, яку вони висловили перед політичними колами держави та членами української репрезентації, іншим полюсом притягання залишалися українські радикали та їхній ідеолог К. Трильовський.

На засіданні Палати послів він, зосібна, казав: «Чин Січинського повсюдно прийнятий руським народом із запалом. [...] Усі робітники, з якими я розмовляв у Коломиї – Русини, Поляки і Жиди – погоджуються з вчинком Січинського, а навіть у Відні соціальні демократи, робітники, так само робили». На додачу посол від УРП твердив, що в Галичині відтепер співають: «Наш Січинський най жиє, а Потоцький най гниє!» (30). А що позицію українського єпископату Австрії на чолі з А. Шептицьким радикали сприйняли холодно, то «Січовий батько» назвав митрополита «молодим польським шляхтичем» і «новим Валленродом» (за аналогією з героєм А. Міцкевича). Щоправда, К. Трильовський відразу ж застеріг, що ті слова говорив не від імені Українського клубу, а лише від імені фракції УРП (31).

Дещо іншу тональність мав виступ члена УСДП Семена Вітика, який прямо заявив, що причина насильницької смерті А. Потоцького – підтримка небіжчиком москвофілів на останніх виборах до ГКС. Український соціал-демократ заявив, що намісник «старався створити нову націю» і надати їй «офіційного характеру», додаючи, що члени УСДП шанують

російський народ, але в Галичині не можна допускати до процесу русифікації українців (32). Адже для послаблення української фракції в майбутньому ГКС А. Потоцький вдавався до свавілля під час виборів, тим способом забезпечивши майже половину місць українських послів москвофілам (33).

Лідер ППСД І. Дашинський заявив, що розуміє дії українців з причини браку в них національної автономії в Галичині. Однак говорячи про численні факти приниження національних почуттів етнічної більшості регіону, заперечив використання тероризму як методу політичної боротьби в державі як такого, що суперечить нормам конституції (34).

Натомість очільник Кола Польського Станіслав Гломбінський відкидав закиди української опозиції щодо зловживань крайової влади під час виборів до ГКС і заявив, що очолювана ним фракція не підтримає заключного документа такого змісту. Одночасно лідер польської репрезентації визнав, що українці в Галичині «спромоглися на значний поступ в різних сферах життя», на що К. Трильовський вигукнув: «Das ist user Verdienst! (Це наша заслуга. – І. М)». А от С. Гломбінський зауважив: «Не заперечую, бо в першу чергу це заслуга українського народу» (35). Інші члени Кола Польського – Войцех Дедушицький, Годзимир Малаховський і Ян Стапінський – спекулятивно заявляли, що за останні 40 років українці в Галичині лишень за підтримки центральної і крайової влади інституційно оформилися як етнонація, створили «український культурний П'ємонт». Останній, за їхніми твердженнями, експортував українську ідею до Буковини, Закарпатської Русі і підросійської України (36).

З критикою діяльності українських політичних партій виступив москвофіл Микола Глібовицький, який намагався довести конкретними фактами узалежнення політичних фігур етнічної більшості Галичини і Буковини від «німецької політики». На цей випад гостро зреагували члени УСДП та УРП. Зосібна С. Вітик перервав виступ криками: «Переселяйтеся у Сибір! [...] Я Вам доведу, скільки рублів отримали Ви і Ваша партія (РНП. – І. М.) від Миколая (Миколи П. – І.М.). Вас купили царські наймити! Тепер Ви слуги Польського клубу!» (37).

Дебати 20–26 травня 1908 р. в Палаті послів з приводу загострення українсько-польських відносин у Галичині не принесли бажаного для Українського клубу, зокрема радикальної фракції, результату. Адже остання категорично вимагала ухвалення постанови про визнання перманентного тиску адміністративної влади Галичини на українців під час виборів. Своєрідним підсумком «руських дебатів» стали виступи міністра внутрішніх справ Ріхарда Бінерта, який запевнив, що держава буде пильніше придивлятися до діяльності УРП щодо поширення радикальних ідей у суспільстві. А тому за проєкт постанови радикальної фракції проголосували тільки соціалістичні і сіоністичні послы (38). Це надовго змінило бачення українського питання в очах парламентської більшості.

Отже, справа Потоцького – Січинського в широкому сенсі свідчить про такі особливості використання методів етнічного тероризму. По-перше, «жертва» в структурі етнополітичного конфлікту (невинно постраждалий етнофор) стала причиною і/або приводом до виникнення конфліктної ситуації в конкуренції лідерів етнічних еліт за владу в регіоні і цілковитий вплив на виборчий процес. І по-друге, конструювання

образів «жертва» і «герой» польськими та українськими політичними фігурами сприяло: а) перетворенню визначеного етнофора на жертву цілеспрямованого насильства з боку етнічної більшості, а отже популяризації політичними акторами етногрупи віктимології; б) трансформації ціннісних уявлень етнонаціональних спільнот про «месника за безневинну смерть селянського провідника» (М. Каганця) і «жертву гайдамацького терору» (А. Потоцького).

Таким чином, усталенню в досліджуваному хронотопі атмосфери етнополітичних конфліктів сприяло переплетення пріоритетів етнонацій. Кожна з них керувалася цілями, які відповідали їхнім інтересам без урахування прагнень «чужих». А що будь-який груповий інтерес, за визначенням М. Сціборського, є запереченням аналогічних домагань інших етнонаціональних спільнот (39), то природа етнічного конфлікту, найімовірніше, крилася в самому дискурсі етнонаціоналізму. Своім відправним пунктом останній визначав інтереси «своїх», а тому, спираючись на парадигму нонконформістської ознаки націоналізму (К. Шиховський), етнополітичний конфлікт на західноукраїнських землях можна трактувати як «політичну доктрину відмови» «чужих» (40). При цьому за ознакою статусу суб'єктів, які брали в ньому участь, ми його класифікуємо як зіткнення між не- (поляки – євреї) та рівноправними (українці – євреї) групами. Всі конфлікти за оволодіння владою як найдефіцитнішим ресурсом набирали маніфестаційної форми внаслідок значущості завдань, які намагалися реалізувати їхні безпосередні учасники – держава, з одного боку, етнофори й політичні актори, з другого.

1. Дмитриев А. В., Залысин И. Ю. *Насилие: социо-политический анализ* / А. В. Дмитриев, И. Ю. Залысин. – М.: РОССПЭН, 2000. – С. 147–148.

2. Пейдж Г. Д. *Общество без убийства: возможно ли это?* / Пер. с англ. / Гленн Д. Пейдж. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2005. – С. 102.

3. Ланцов С. А. *Этнический терроризм и борьба за национальное освобождение* / С. А. Ланцов // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6: Философия, культурология, политология, право, международные отношения.* – 2008. – Вып. 1. – С. 26, 27.

4. Денисов Д. А. *Идентификация образа врага в политической коммуникации* / Д. А. Денисов // *Вестник РГГУ. Серия «Политология. Социально-коммуникативные науки».* – № 1/09. – М., 2009. – С. 118–119.

5. Głąbiński St. *Wspomnienia polityczne. Część pierwsza. Pod zaborem austriackim* / Stanisław Głąbiński. – Pelplin: Nakładem drukarni i księgarni Sp. Z O. ODP., 1939. – S. 104–107; Partacz Cz. *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908* / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 227–244.

6. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914* / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 461; Левицький К. *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів* / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 497.

7. Там само. – С. 468, 469; Михальський Ю. *Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902–*

1914) / Юрій Михальський. – Львів, 2002. – С. 103.

8. Tomczyk R. *Op. cit.* – S. 460, odsyłacz 229.

9. *Ibidem.* – S. 452.

10. Левицький К. *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів* / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 469.

11. Partacz Cz. *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908* / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 240, 241.

12. Козырев Г. И. *Социальное конструирование образа жертвы в социально-политических отношениях и в конфликте* / Г. И. Козырев // *Вестник РГГУ. Серия «Социология».* – № 2/09. – М., 2009. – С. 25.

13. *Rusini a Niemcy* // *Czas.* – 1908. – 24 kwietnia. – S. 2.

14. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914* / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 462, odsyłacz 234.

15. *Ibidem.* – S. 465.

16. Гр. *Потоцький убитий!* // *Діло.* – 1908. – 13 квітня (31 березня). – С. 1.

17. *Вчорашні погроми* // *Діло.* – 1908. – 14 (1) квітня. – С. 1; *Справа М. Січинського* // *Діло.* – 1911. – 11 листопада (29 жовтня). – С. 1–2.

18. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914* / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 461–462.

19. Левицький К. *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів* / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 476.

20. *Z obozu socjalistów lwowskich // Czas. – 1908. – 23 kwietnia. – S. 2.*
21. *Wśród «Ukraińców» // Czas. – 1908. – 5 maja. – S. 2.*
22. *Klub ruski // Czas. – 1908. – 25 maja. – S. 2.*
23. *Z prasy ruskiej // Czas. – 1908. – 17 kwietnia. – S. 3.*
24. Демкович-Добрянський М. *Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини 1903–1913 / Михайло Демкович-Добрянський. – Рим: Український Католицький університет св. Климента Папи, 1987. – С. 37.*
25. Демкович-Добрянський М. *Вказ. пр. – С. 41–45; Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914 / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 466, odsyłacz 249.*
26. *Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908 / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 232–233.*
27. *List pasterski biskupów ruskich // Czas. – 1908. – 9 maja. – S. 1.*
28. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1908. – Session XVIII, 56. Sitzung. – Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1908. – S. 3951–3953.*
29. Денисов Д. А. *Идентификация образа врага в политической коммуникации / Д. А. Денисов // Вестник РГГУ. Серия «Политология. Социально-коммуникативные науки». – № 1/09. – М., 2009. – С. 120.*
30. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1908. – Session XVIII, 74. Sitzung. – Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1908. – S. 4858.*
31. *Ibidem. – S. 4859.*
32. *Ibidem. – S. 4799, 4800.*
33. *Wybory sejmowe w roku 1908. — OR BJK, teka 8108, s. 103–106.*
34. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914 / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 471.*
35. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1908. – Session XVIII, 72. Sitzung. – Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1908. – S. 4706.*
36. *Ibidem. – S. 4707–4710.*
37. *Ibidem. – S. 4712.*
38. *Ibidem. – S. 4712–4713.*
39. *Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. – Париж, 1935. – С. 78.*
40. Гон М. *Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / Максим Гон. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – С. 239.*

